

М. Я. Шевчукаспірант кафедри права та публічного управління
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

МІСЦЕ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ДЕРЖАВИ

У статті досліджується зміст поняття правова традиція та визначається ступінь її впливу на формування правової культури держави. Ключовими факторами, що відрізняють правову традицію та правової культури виділяються: правова культура на відміну від правової традиції має індивідуальний характер і навіть властива окремим соціальним категоріям чи групам; правова традиція визначає зміст правової політики держави, тоді як правова культура виступає одним із способів її здійснення; правова традиція накладає певні обмеження на поведінку людей, а правова культура навпаки – мобілізує правові ідеї, що формуються в суспільстві і визначає ступінь їх загальної популярності, перспективи практичної реалізації. Основними факторами, що зближують правову традицію та правову культуру визначено наступні: як правова культура так і правова традиція покликані регулювати суспільні відносини і здійснювати на них стабілізаційний вплив; правова традиція і правова культура апелюють до дотримання цінностей, які є схожими або тотожними; вони в однаковій мірі визначають характер правового процесу конкретної держави – або публічний або закритий, ступінь залученості громадян до правових процесів, рівень їх правової освіченості, рівень дотримання правових свобод. Встановлено, що в умовах зростання інформаційних технологій і поширення інформації, саме правова традиція сприяє збереженню національної ідентичності окремого суспільства. Також правова традиція здійснює зберігаючи вплив на правову культуру, який проявляється в тому, що вона взаємодіє з іншими правовими традиціями. Доведено, що правова традиція визначає зміст і характер правової політики, що реалізується державою в конкретний період її розвитку і відображається в конкретних нормах права. Рівень сприйняття і правової культури і норм права безпосередньо залежить від правової традиції.

Ключові слова: норма права, цінності, правова політика, правова система, правова культура, правова держава, правова традиція.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, дослідження правових систем набуває нового змісту. В межах порівняльного правознавства формуються нові концепції, які насамперед визначають фактори, що впливають на розвиток правової системи держави. Подібні дослідження актуальні з огляду на активні глобалізаційні процеси, а у випадку України – євроінтеграцію. Більше того, повномасштабне вторгнення росії, показало, що українська правова система сповнена численних рудиментів радянського права, які насамперед проявляються у правовій культурі. Найбільшим недоліком подібної ситуації є те, що радянські, а відтак російські правові стереотипи і патерни присутні як в правовій культурі професійних правників, так і правовій культурі пересічних громадян. В обох випадках, це призвело до атрофії окремих правових норм і навіть правосприйняття

в загальному значенні. Для прикладу, пересічні українці, з огляду на низький рівень правової культури, а також утверджені в радянську епоху стереотипи, сприяли утвердженню тотальної недовіри до норм права, інститутів влади, і навіть ціннісного сприйняття самої держави. Недоліками правової культури юристів-практиків і науковців, є відсутність усталеної термінології, зокрема відсутнє узагальнене розуміння понять «правова система» чи «норма права».

В умовах відмови від радянських рудиментів, євроінтеграційних процесів, доцільно звернути увагу на власну правову традицію, що є історично детермінованою і не закритою від зовнішнього світу. З огляду на те, що українські землі були тривалий час інкорпоровані іноземними державами, наша правова традиція формувалася, як компроміс внутрішнього – національного і зовнішнього – запозиченого права.

Як наслідок, науково актуальним видається питання визначення ступеня впливу правової традиції на правову культуру населення країни.

Аналіз останніх досліджень. Проблема дослідження правової традиції є відносно новою для української правової науки. Цікаво, що навіть змістовно в національному науковому середовищі існує відмінне від західноєвропейського розуміння змісту правової традиції. Більшість українських вчених, таких, як Д. Вовк [1-2], Ю. Лобода [3], Ю. Оборотов [6], розмежовують правову традицію та правову систему і вказують, що перша є близькою до правової культури. Натомість західні вчені, покладаючись на ідеї канадського дослідника Х. Глена [11], вважають правову традицію і правову систему тотожними поняттями.

Загальну методологічну основу дослідження склали праці таких українських та іноземних вчених, як М. Ван-Хок, Д. Вовк, Х. Глен, Я. Гус, Ю. Лобода, О. Макеєва, М. Мірошніченко, Ю. Оборотов, В. Онопенко, С. Павлов, Р. Сербин та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення змісту поняття правова традиція та з'ясування ступеню її впливу на формування правової культури держави.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи вплив правової традиції на правову культуру, варто звернути увагу на те, що окремі вчені ототожнюють ці поняття. Для прикладу М. Мірошніченко ототожнює правову традицію з побутовим праворозумінням, тобто способом і формою сприйняття права населенням. Він зокрема вважає, що правова традиція це «сукупність елементів соціального і культурного спадку, що передається з покоління в покоління, і як вид суспільної нормативності, і як певне ставлення до права» [5, с. 113]. Ми не зовсім поділяємо таку думку, адже особливо в умовах сьогодення рівень правосприйняття формується не стільки під впливом розуміння права, як на основі опосередкованого сприйняття суспільно-політичних процесів чи правової політики держави. Одночасно, в кожному суспільстві є набір правових цінностей, сприйняття яких тотожне декільком поколінням, або й взагалі історично детерміноване.

Стосовно поняття правова культура, то воно менш дискусійне в плані трактування змісту, як правова традиція. Нам імпонує визначення правової культури, яке запропонував В. Онопенко. Він пропонує розуміти під правовою культурою умову перетворення держави в правову, що

передбачає існування усталеного ставлення людей до права, правової системи, що базуються на їх переконаннях, цінностях, ідеалах [7, с. 6]. Назагал, «правова культура – це загальний стан «юридичних справ» у суспільстві» [4, с. 65].

Аналогічною є думка А. Сербина, що правова культура є своєрідною соціальною «формою закріплення та відтворення розвитку у нормах та цінностях права, правової діяльності та правової свідомості» [9, с. 8]. Тобто, це певний імператив, що формує набір цінностей, які не тільки дозволяють сприймати право, а й визначають порядок його формування. Одночасно, правова культура «фіксує досягнення суспільства у сфері юридичної теорії та практики, розкриває роль правових ідеалів та цінностей у житті суспільства, реальних здобутків держави у галузі захищеності прав і свобод людини» [4, с. 65].

Для правової культури важливим є наявність ціннісних імперативів. Більше того, вважається, що правова культура «поєднує соціальні ідеали і практику, моральні та правові цінності із практично корисною діяльністю щодо втілення в життя вимог законності» [10, с. 281]. Для неї важливим є збереження певного правового досвіду, що визначається як історично, так і залежить безпосередньо від самого права [8, с. 7].

З огляду на зазначене, між правовою традицією та правовою культурою можна визначити як спільні так і відмінні риси. Саме ці риси визначають взаємозалежність понять, ступінь впливу однієї категорії на іншу.

Ключовими факторами, що відрізняють правову традицію та правову культуру, є на нашу думку наступні:

– правова культура є одночасно і загальносоціальним й індивідуальним явищем. Більше того, правова культура властива окремим категоріям населення, для яких вона виступає професійною ознакою – правники, науковці, державні службовці, тощо.

– правова традиція здійснює безпосередній вплив на правову систему, адже реалізується як форма правосприйняття. Вона важлива в процесі законотворення і як правило не є загальновідомою. Для пересічного громадянина більш важливим є правовий звичай, як норма права, тоді, як загальнотеоретичні установки до змісту права реалізуються винятково окремою групою людей. Правова традиція визначає зміст правової політики держави, тоді як правова культура виступає одним із способів її здійснення;

– категорії правової традиції і правової культури забезпечують існування окремої «національної» правової системи, але вони реалізуються в різний спосіб. Для прикладу японській правовій культурі притаманна єдина правова культура і правова традиція, які ґрунтуються на конфуціанському праві. Аналогічно можна говорити і про правову систему Китаю, яка винятково традиційна. Однак, подібна парадигма не реалізується по відношенню до правової системи України чи інших європейських країн. В цьому випадку, ми можемо говорити про українську чи італійську правову культуру але про європейську правову традицію;

– важливою відмінністю правової традиції і правової культури є роль, яку вони здійснюють на правову систему загалом і правосвідомість зокрема. Так правова традиція накладає певні обмеження на поведінку людей, а правова культура навпаки – мобілізує правові ідеї, що формуються в суспільстві і визначає ступінь їх загальної популярності, перспективи практичної реалізації.

Основними факторами, що зближують правову традицію та правову культуру є наступні:

– як правова культура так і правова традиція покликані регулювати суспільні відносини і здійснювати на них стабілізаційний вплив. Як зауважує С.Павлов, головним завданням правової традиції є збереження правових інститутів [8, с. 7]. Аналогічні завдання і в правової культури, яка має забезпечити рівень розуміння ролі правових інститутів, дотримання норм і вимог, які ними продукуються;

– правова традиція і правова культура апелюють до дотримання цінностей, які є схожими або тотожними. Саме наявність традиційних правових цінностей свідчить про тривалість та історичність правової культури;

– правова культура та правова традиція в однаковій мірі визначають характер правового процесу конкретної держави – або публічний або закритий, ступінь залученості громадян до правових процесів, рівень їх правової освіченості, рівень дотримання правових свобод.

Названі фактори не є вичерпними і вони залежать насамперед від теоретичного осмислення змісту категорій правова культура та правова традиція. На нашу думку, правову традицію і правову культуру доцільно розглядати як макро і мікрорівень правової системи відповідно. При цьому, ми переконані, що саме правова традиція здійснює вирішальний вплив на правову культуру. Прикладом подібного впливу

можна вважати відмову в умовах демократизації суспільних відносин від традиційних правових ідей попередніх століть [13, р. 502]. В останні роки, європейські країни справедливо засуджують акти агресії, які вчинялися їхніми попередниками по відношенню до сусідніх держав і народів (Німеччина), власну колоніальну політику (Велика Британія, Франція), недотримання прав людей (Сполучені Штати Америки). В цьому випадку поняття правова традиція свідчить не стільки про традиційність або консервативність правової системи, як про раціональність і бажання кожної правової системи вказати на власні унікальні риси, які є прогресивними по відношенню до інших правових систем. Так само правова традиція впливає на правову культуру адже визначає межі її реалізації. Розвиток правової культури відбувається винятково в системі правових традицій суспільства, які формувалися історично [14]. При цьому ці обмеження здійснюються у двох площинах – локальному і глобальному. На локальному рівні правова культура орієнтується на правову традицію окремої країни, яка опирається на правовий звичай, традиційну ментальність, історико-правову спадщину. Натомість на глобальному рівні – правова культура конкретної країни відповідає правовій системі, яка є традиційною, але не завжди враховує національні правові звичаї.

Вплив правової традиції на правову культуру відбувається також в площині формування саме правосвідомості або національної правової ідентичності. Оскільки правова культура опирається на меншу тривалу історичну пам'ять, вона орієнтується винятково на категорію ідентичності – властиві риси для конкретної етнічної, соціальної групи людей. Натомість правова традиція апелює до тривалої історико-правової спадщини, а тому містить елементи правових традицій інших народів, зокрема тих до складу яких входили українські землі в XVIII–XIX ст. Найбільш цікаво є те, що в сучасних умовах глобалізації саме завдяки правовій традиції відновлюються історично детерміновані правові зв'язки з державами з якими була традиція взаємовідносин.

Одночасно, в умовах зростання інформаційних технологій і поширення інформації, саме правова традиція сприяє збереженню національної ідентичності окремого суспільства. Прикладом подібного позитивного впливу є гібридні війни, коли консолідація суспільства відбувається довкола певного правового

прецеденту, який позитивно відрізняє державу і її інституції від країни агресора.

Зберігаюча роль правової традиції полягає і в тому, що саме вона взаємодіє з іншими правовими традиціями. Саме тому «чистих» правових традицій не існує. Нам імпує думка Я.Гуса, що саме правову систему, для прикладу романо-германську або континентальну можна вважати «правовою надтрадицією», адже вона ввібрала в себе історично детерміновані правові традиції окремих країн [12, р. 14]. Аналогічно можна сказати про мусульманську систему права. Одночасно Я.Гус, вказує, що «правовою надтрадицією» можна вважати певні правові універсальні ідеї, які вважаються істинними для всіх. Такими ідеями є ідея миру, примату права, зверхності духовного над світським [12, р. 15].

Згаданий нами Я.Гус запропонував універсальне пояснення різниці між правовою культурою і правовою традицією і ступенем впливу останньої на першу. Це він зробив за допомогою логічного рівняння типу: «Щоб пояснити характер і зміст певних правових чи процесів (для прикладу кількість цивільних чи кримінальних судових справ) у правовій системі конкретної країни, ми звертаємося до її правової культури» [12, р. 18]. Однак в цьому випадку правова культура швидше пояснює специфіку суспільно-політичних процесів, які формують або високий рівень правосвідомості суспільства, тощо. Натомість тільки правова традиція може пояснити, що кількісні показники певних правових процесів, в тому числі й процесуальних дій, здійснюється на підставі традиційного підходу до трактування права. Для прикладу в Японії, кількість цивільних судових справ мінімальна з огляду на специфіку національного законодавства. Аналогічно для романо-германської та англо-саксонської правових сімей, правовою традицією є застосування чи не застосування поняття «прецеденту». Історично сформований підхід до послуговування судовою практикою чи орієнтацією на норму права, сформувало в громадян певну модель правової поведінки, яка і становить частину правової культури.

Висновки. Таким чином, правова традиція і правова культура, як ми зазначали вище, це поняття двох різних рівнів, різниця між якими полягає в тому, що правова культура визначає і впливає на дії людини в конкретному правовому полі, а правова традиція – це те, що передує цим діям. Як наслідок, правова традиція є сукупністю внутрішніх і зовнішніх умов, які формують правову систему країни, є її части-

ною і здійснюють безпосередній вплив на правову культуру. Остання виступає своєрідним інструментом впливу на правосвідомість пересічних громадян.

Зараз в умовах повномасштабного вторгнення росії, ми можемо спостерігати трансформацію основних цінностей, що знаходяться в основі правової культури, зокрема гуманності, терпимості, тощо. Натомість правова традиція держави залишається не змінною, більше того ми можемо спостерігати протилежну тенденцію до посилення саме традиційних правових цінностей, які притаманні континентальній правовій сім'ї.

Правова традиція визначає зміст і характер правової політики, що реалізується державою в конкретний період її розвитку і відображається в конкретних нормах права. Рівень сприйняття і правової культури і норм права безпосередньо залежить від правової традиції.

Список використаної літератури:

1. Вовк Д.О. Правова традиція, правова культура, правова система: підходи до розуміння співвідношення. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія* : зб. наук. пр. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2012. № 3 (13). С. 145–148.
2. Вовк Д. Правова традиція: розуміння у контексті співвідношення з правовою системою і правовою культурою. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 42–52.
3. Лобода Ю. Правова традиція українського народу як національний праволюдний стандарт. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4. С. 88–96.
4. Макеєва О. М. Правова культура як чинник розвитку правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 4. С. 48–53.
5. Мірошніченко М. І. Генезис національних правових систем: теоретико-методологічний аспект. Київ, 2007. 271 с.
6. Оборотов Ю. М. Традиції і новації у правовому розвитку : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2001. 160 с.
7. Онопенко В. В. Без правової культури держава не може вважати себе правовою. *Урядовий кур'єр*. 1995. 31 січня. С. 6.
8. Павлов С.С. Правові традиції України. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010. 215 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/>

- api/core/bitstreams/3d47dd39-a94d-48f3-98ac-320ca39c2735/content
9. Сербин Р. А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : епец. 12.00.12. Київ, 2003. 22 с.
10. *Філософія права* / за ред. М. Костицького, Б. Чміля. Київ : Юрінком-Інтер, 2000. 334 с.
11. Glenn H. P. Doin' the Transsystemic : Legal Systems and Legal Traditions. McGill L.J. Vol. 50. 2005. P. 864–898.
12. Husa J. Legal Culture vs Legal Tradition – Different Epistemologies? *Maastricht European Private Law Institute Working Paper*. 2012/18. P. 2–29. URL: <https://ssrn.com/abstract=2179890> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2179890>.
13. Van Hoecke M, Warrington M. Legal Cultures, Legal Paradigms and Legal Doctrine: Towards a New Model for Comparative Law. *International and Comparative Law Quarterly*. 1998. Volume 47 (3). PP. 495–536. doi:10.1017/S0020589300062163.
14. Van Hoecke M. Legal cultures, legal traditions and comparative law. URL: https://www.elevenjournals.com/tijdschrift/rechtsfilosofieentheorie/2006/3/RenR_2006_036_003_010.pdf.
-

Shevchuk M. Ya. The place of the legal tradition in the formation of the legal culture of the state

The article examines the meaning of the concept of legal tradition and determines the degree of its influence on the formation of the legal culture of the state. The key factors distinguishing legal tradition and legal culture are: legal culture, unlike legal tradition, has an individual character and is even specific to certain social categories or groups; legal tradition determines the content of the state's legal policy, while legal culture acts as one of the methods of its implementation; legal tradition imposes certain restrictions on people's behavior, and legal culture, on the contrary, mobilizes legal ideas that are formed in society and determines the degree of their general popularity, prospects for practical implementation. The main factors bringing together the legal tradition and the legal culture are defined as follows: both the legal culture and the legal tradition are designed to regulate social relations and exert a stabilizing influence on them; legal tradition and legal culture appeal to the observance of values that are similar or identical; they equally determine the nature of the legal process of a specific state – either public or closed, the degree of involvement of citizens in legal processes, the level of their legal education, the level of observance of legal freedoms. It was established that in the conditions of the growth of information technologies and the spread of information, it is the legal tradition that contributes to the preservation of the national identity of a separate society. Also, the legal tradition maintains its influence on the legal culture, which is manifested in the fact that it interacts with other legal traditions. It is proved that the legal tradition determines the content and character of the legal policy implemented by the state in a specific period of its development and reflected in specific legal norms. The level of perception of legal culture and legal norms directly depends on the legal tradition.

Key words: rule of law, values, legal policy, legal system, legal culture, legal state, legal tradition.